

УДК: 323.013(497.1)“1991/...”
316.48:323(497.1)“1991/...”
316.4.063.24(497.1)“1991/...”

Зоран ИВАНОВ
zoran.ivanov@asu.edu

ИСТОРИСКА АНАЛИЗА НА ДРЖАВНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ НА МОЌТА КАКО КЛУЧ ЗА РАЗБИРАЊЕ НА ЈУГОСЛОВЕНСКИОТ РАСПАД И СОВРЕМЕНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ НА БАЛКАНОТ

Abstract. – To understand the political and security challenges of contemporary Western Balkans, this article conducts a historical analysis of four key instruments of state power: politics, military, economy, and the media (information) which reveal the interaction between internal weaknesses and external influences. The retrospective view of the disintegration of the former Yugoslavia and the current regional dynamics illustrate why such analysis is essential.

The collapse was not merely a political crisis but a complex, systemic process resulting from accumulated imbalance across several core domains. Politics, shaped by external patrons and geopolitical vectors. Media space, dominated by local monopolies and manipulative narratives. Security sector/military, fragmented and politicized, with limited institutional control. Economy, deeply affected by structural inequality and permanent dependence on external funding.

When these four fundamental components move in divergent directions, state power becomes fragmented and loses cohesion. In practical terms, this historical analytical approach enables the identification of internal weaknesses within the state system.

History clearly demonstrates that isolated interventions do not produce sustainable outcomes: a diplomatic agreement without a functional economy remains inherently unstable; military stabilization without informational integrity amid disinformation proves to be temporary; and an economic plan without political trust cannot close the systemic loop.

Therefore, this article is not a theoretical construct but an operational tool for understanding and directing state power and legitimacy. It suggests an operational matrix that enables quantitative assessment of power, qualitati-

ve evaluation of political will, and mapping of legitimacy in the governance of state processes.

Keywords. – politics, economy, military, security, information, and historical analysis.

Југословенскиот распад не се темели на изолирани настани кои допринесоа федерацијата да се распадне. Неопходно е систематско разбирање на оперативното окружување преку историска анализа на политичкиот, воениот, економскиот и информацискиот елемент на државата за да се раберат основните внатрешни слабости кои доведоа до распад. Воедно истите причини создадоа нишка која се провлекува до денес, а која е основа за состојбата на денешното опкружување. Оваа историска анализа ја разгледува интеракцијата меѓу четирите носечки инструменти на државната моќ: политичкиот систем, информацискиот простор, безбедносниот апарат и економската структура, прикажувајќи ја динамиката меѓу внатрешните структурни слабости и надворешните вектори на влијание. Ваквиот аналитички пристап овозможува изработка на детална мапа на влијанието: кој како влијае, преку кои механизми, со какви капацитети и во рамки на кои материјални и институционални ограничувања.

Политичката матрица на федерацијата по Втората светска војна беше амбициозна, но кршлива. Уставните решенија и партискиот монопол создадоа привиден баланс. Под површината тлееше конфликт меѓу унитарни и федералистички визии, како и меѓу „југословенство“ и посебните национални идентитети. Промените од 1974 година формално призна повеќе центри на власт, но ја ослабеја кохезијата. Национализмот повторно се појавува како примарен ресурс за внатрешна политичка легитимација. Во доцните 1980-ти години стануваат видливи клучните индикатори на системската криза: делегитимација на центарот, „внатрешни референдуми“ за лојалност, политички блокади, и излезна стратегија преку самостојни држави.

Во таа политичка рамка, воениот столб се движеше од идеологијата кон инструментализација. ЈНА беше длабоко партизирана, со доктрина на Општонародна одбрана и широка мрежа на Територијална одбрана. Наместо да биде супранационална сила на стабилизација, армијата постепено се национализираше во кадровска смисла и ја загуби способноста да делува како неутрален арбитер. Клучни структурни од-

луки, реорганизации, апсорпција на ТО, преместување на единици надвор од републичките граници, го зголемија јазот меѓу центрите на политичка и воена одлука. Кога започна распадот, симболичните потези (департизација „на хартија“, симнување ознаки) не можеа да ја прикријат суштината: распадна политички консензус и фрагментирани капацитети за употреба на сила.

Економската димензија ја даде конечната рамнотежа на силите. Различните нивоа на развој меѓу републиките, долговите и зависноста од надворешни кредити го поткопуваа концептот за фер распределба и солидарност. Пакетите на стабилизација и девалвации работеа против социјалната кохезија, ги хранеа популистичките агенди и ја туркаа федерацијата кон „економски федерализам без политичка доверба“. Кога федералната каса престана да биде заеднички ресурс, политичката идеја на заедничка држава остана без финансиски темел.

Информациониот столб ја обликуваше перцепцијата за реалноста. Републичките медиуми, наместо федерални, станаа носители на агендите на локалните елити. Ова создаде паралелни вистини, асиметрични морални приказни и меѓусебна демонизација. Информационската сфера премина од „пропаганда за братство и единство“ во „пропаганда за особеност и жртва“. Во таа рамка, јавноста реагираше на селективни наративи, а не на заеднички факти. Кога медиумите наместо да спојуваат почнаа да делат, конфликтот доби масовна општествена длабочина.

Оваа историска анализа е клучна бидејќи распадот не беше „само“ политичка криза. Тој беше краен израз на подолгорочна и акумулирана нерамнотежа помеѓу, дипломатијата (надворешни покровители и вектори на влијание), информациите (локални медиумски монополи и манипулација), војската (партизирана сила и фрагментирана контрола) и економијата (структурна нееднаквост и долговна зависност). Кога четирите елементи одат во различни насоки, капацитетот на државата за координирано дејствување, се распрснува.

Ова е важна историска лекција за денешниот Западен Балкан. Дипломатијата денес е повеќевекторска: ЕУ и НАТО како стожери на интеграцијата, но и влијание од Русија, Кина и Турција. Информационското поле е дигитализирано: локални портали, социјални мрежи и прекугранични наративи создаваат длабоки линии на поделба во јавната перцепција, во поделените општества. Воениот домен не е повеќе прашање на масовни армии, туку на интероперабилност, резилентност и способноста за извршување на специфични мисии, што се рефлектира низ

операции на, (КФОР, ЕУФОР, регионални вежби). Современата економија функционира како геоекономски инструмент, каде што енергетските коридори, развојните грантови, кредитните линии и инфраструктурните проекти сè почесто се носители на политички условености и стратегиски влијанија.

ПОЛИТИЧКИ ЕЛЕМЕНТ

Огромен бил предизвикот и притисокот да се вклопат и одржат различните народи во една федерација, чија колективна меморија е сеште свежа која влече корени од нетака далечните меѓусебни конфликти.

На еден од бројните тајни состаноци на ИК на ЦК на КПЈ¹, било истакнато дека федерацијата била во сериозна „политичка и економска стагнација“, а што неминовно придонело за сериозно заостанување на дотогаш прокламираната правна основа базирана на бартството и единството и меѓусебниот соживот. Меѓу другото во таа прилика било алармирано за присуството на се посериозниот „националистички пристап кон решавање на многу југословенски проблеми.“² На таа средбата генерал Иван Гошњак изјавил: „На самиот крај од пленумот на Централниот комитет реков дека тој не покажа ниту способност, ниту подготвеност за справување со проблемите со кои се соочуваме денес“³

Очигледната неподготвеност за заедничка иднина на дотогашните братски народи во Југословенската федерација се појавиле и нивните перфидни деструктивни ангажмани, кои биле суштински насочени кон распад на државата. Во таква насока биле активностите околу донесувањето на Уставот на СФРЈ во 1974 година, а кулминацијата се случила на 14-от вонреден Конгрес на Комунистичката партија во јануари во 1990 година, кога партијата се распадна.⁴

Говорејќи за југословенското политичко уредување и систем, концептот на т.н. „југословенство“ своите историски корени ги влече од трансформацијата на Кралството СХС во Кралство Југославија во 1929

¹ Zečević, Miodrag. Početak kraja na tajnoj sednici, Večernje novosti, Beograd. 1999. 13.

² Јанчева, Љубица. Последните денцении..., 79.

³ Milajkovski, Milan. и Radovic, Vesela. Istine i zablude o Jugoslovenskoj Narodnoj Armiji u Raspadu Jugoslavija, 2011. стр.6 (<http://kpolisa.com/KP15/PDF15/kp15-I-1-Mijakovski-Radovic.pdf>).

⁴ Исто стр.6

година.⁵ Во историскиот развој, на Југословенството можеме да ги спомеме и новите државни формации, создадени после 1944 година.

Меѓутоа желбата за доминантност на Југословенството над етнички различните народи неуспео да ја задржи 50 годишната проекција за заедничка федерална држава. Со оглед на бројните политички проблеми во Југословенската Федерација постоеле неколку елементи кои континуирано ја детерминирале политичката атмосфера на федерацијата и нејзините составни елементи, републиките и покраините. Во тој однос еден од многу значајните политички проблеми во југословенската држава преставувал и ставот на нетрпение меѓу различните национални елементи кои ја сочинувале. Согласно уставните промени од 1974 година било утврдено дека „со амандманите беше утврдено дека јазикот и писмото на народностите се рамноправни во општините каде што живеат и претставуваат значителен дел од вкупниот број на населението“.⁶

Следните насоки на партиската политика имале за цел континуирано опсервирање на проблемот со меѓунационалните односи, при што била применета праксата на директно делување на теренот. Некои од партиските функционери, остварувале непосредни контакти со населението, независно од тоа што средбите беа однапред изрежирани како од посетителите така и од посетуваните.⁷ За темата една таква средба со секретарот на секретаријатот на ЦК Славко Милосавлевски, сведочеле присутните Македонци од дебарско-реканскиот регион. Притоа од страна на високиот државен функционер на населението му било објаснето дека верските чувства и припадност немаат никаква врска со националните чувства и припадност и истите не треба да се злоупотребуваат.⁸

Постојано лебделе горливото прашање, има ли граница меѓу борбата за националната афирмација и национализмот? Почитувањето и примената на законските одредби било императив. „И тогаш и сега нема перспектива за Албанците и Турците, како и за припадниците на останатите етнички заедници во Македонија, ако истите ја негираат македонската државност.“⁹

⁵ Цветковска Надежда, Политичките партии во парламентарните изборни борби во вардарскиот дел на Македонија (1919-1929), Скопје 2004.

⁶ Јанчева, Љубица. Последните Децении со СФРЈ, Скопје 2012

⁷ Велјановски, Новица. Македонија 1945-1992, 233.

⁸ Јанчева, Љубица. Последните денцении....

⁹ Црвенковски, Крсте. и Томовски, Мирче. Заробена вистина, 630.

Во истата насока на т.н мултиетничност се наоѓале и видните личности од другите составни делови на југословенската федерација. Во тој контекст се појавија неколку центри на политичка моќ кои се насочија кон креирање политики базирани на т.н. национализам, користејќи го како основа за мобилизирање и обезбедување политичка поддршка од припадниците на одредени етнички групи. Во периодот на распаѓање на југословенската федерација, доминантно беше влијанието на политичките личности кои својот легитимитет го користеа за добивање на локалната поддршка во градењето на самостојните држави, а чија политика се базирала на остварување на историските нерешени конфликти.

Значајна улога имале и други субјекти, чие што влијание се базирало на интелектуална и економска моќ. Она што е значајно во создавањето на нов државен субјект на Западниот Балкан преставува и обезбедувањето на меѓународната поддршка за остварување на државните агенди. Во таа смисла довчерашните братски југословенски народи, некаде пристojни соседи некаде крвни непријатели, сега секој на свој начин си го трасираше патот кон самостојноста, при тоа борејќи се за да го задржат влијанието во регионот и да ја добјат потребната меѓународна поддршка.

Центрите на моќ создадени со последната уставна промена не беа само институционални измени, туку вистинска точка на пресврт во историјата на Балканот. Тие придонесоа за постепено, но трајно редефинирање на политичката карта на регионот. Новите структури овозможуваа формирање на автономни и конкурентни политички ентитети кои своето легитимирање го градеа врз националниот идентитет, а не врз заедничкиот федерален проект. Овој процес неминовно се рефлектираше врз сите сфери на општественото живеење: војската стана предмет на национализација, економските ресурси се претворија во инструмент на државотворните амбиции, а информацискиот простор во алатка за политичка мобилизација.

Распадот на Југославија беше проследен со создавање на низа нови држави, секоја со своја динамика и особености. Словенија, најекономски развиената федерална единица, во 1991 година прогласи независност и бргу се приклучи кон евроатлантските институции, станувајќи водечка држава во регионот. Хрватска ја следеше истата патека, прилагодувајќи го својот политички систем и осигурувајќи го местото во НАТО и ЕУ. Босна и Херцеговина, по долготрајната војна и сложениот

Дејтонски уставен аранжман, остана пример за држава со најкомплексна институционална поставеност. Србија и Црна Гора продолжија во заедничка држава до 2006 година, кога се поделија и воспоставија независни политички системи. Македонија, прогласувајќи независност во 1991 година, долго време се соочуваше со блокади поради спорот за името, но остана доследна на својата државност и демократија. Косово, пак, во 2008 година прогласи независност, што остана еден од најконтроверзните моменти во регионалната политика.

Ова политичко реструктурирање ја измени картата на Балканот на начин што неговата денешна динамика не може да се разбере без да се има предвид овој историски контекст. Формирањето на нови држави не беше само административен чин, туку ново дефинирање на идентитетите, на меѓународната легитимност и на регионалните баланси. Денес, овие процеси ја објаснуваат нестабилноста на поединечни држави, нерешените билатерални прашања и трајното присуство на меѓународните фактори. Во стратегиска перспектива, реструктурирањето покажа дека Балканот останува регион каде политичките трансформации имаат длабоки последици врз безбедноста, економијата и интеграцијата. Тоа ни открива една постојана вистина: историјата на политичките промени не е завршена приказна, туку процес кој и денес ја обликува иднината на Западниот Балкан.

ВОЕН ЕЛЕМЕНТ

Исклучително важен сегмент за обработката на темата за безбедносните структури претставува прашањето за нивното создавање. Во тој контекст, историскиот развој на најзначајната воена формација во долгиот период на постоење на југословенските држави биле официјалните југословенски вооружени сили. Во Кралството Југославија, армијата била структурирана согласно измените предвидени во Видовденскиот устав. Меѓутоа, историскиот континуитет на овие воени формации не може да се поврзе директно со создавањето на Југословенската Народна Армија (ЈНА), која била формирана на 1 март 1945 година како партизанска. Покрај тоа што во неа учествувале офицерски и војнички кадри од старата југословенска армија, имала суштински различна концепција за водење на војување во однос на претходната. Од нејзиното создавање ЈНА била тесно поврзана со партиската определба на раководството на Сојузот на Комунистите на Југославија. За таа цел ЈНА требало да се организира како значаен дел од партијата со цел „Организацијата на Ко-

мунистичката партија на ЈНА развива, ги конкретизира идеолошките и политичките ставови на Комунистичката партија во вооружената борба, во согласност со условите на своето раководство и да се мобилизираат комунистите и сите други субјекти во ЈНА за имплементацијата на овие ставови.¹⁰ Согласно промените во целокупната држава на 22 Декември 1951 година оваа армија била реорганизирана во Југословенска Народна Армија – ЈНА, која што била дисперзирана на целата територија на ФНРЈ. Таа била составена од трите видови на структури: копнени, воздухопловни и поморски сили, а секој од овие видови бил составен од посебна формациска структура. Копените сили, односно копнената војска со Уставот од 1974 година, беше поделена на 5 Армиски области помеѓу 5-те републики: 1 Армија (Штаб во Белград) со зона на одговорност северна Србија и Војводина, 2 Армска област (Ниш) со зона на одговорност Јужна Србија и Косово, 3 Армска област (Скопје) со зона на одговорност Македонија, 5 Армска област (Загреб) со зона на одговорност Хрватска, 7 Армска област (Сараево) со зона на одговорност Босна и Херцеговина, 9 Армска област (Љубљана) со зона на одговорност Словенија и плус 2 Корпуса (Титоград) со зона на одговорност Црна Гора и некои елементи од Крајбрежната Поморска област (Сплит) ја формираа 4 Армија.

Согласно целокупната поставеност на одбрана во југословенската федерација, во Септември 1968 година била формирана Територијалната Одбрана – ТО која во својата основа го содржела агажирањето на цивилното население и неговото обучување за ситуации од воен карактер. Со текот на годините, ТО станувала сè побројна и поорганизирана, при што нејзината структура постепено ги опфаќала работните организации, училиштата и други институции во рамки на републиките и покраините. Со уставните измени од 21 февруари 1974 година беа воведени значајни промени во организацијата на одбранбените сили на СФРЈ, при што ТО доби уште поизразена улога во системот на „општонародна одбрана и општенародна самозаштита“. Поради тоа, може да се заклучи дека ЈНА и ТО, дејствувајќи заеднички, ја сочинувале целината на Вооружените сили на СФРЈ.¹¹ Концептот на општонародната одбрана и цивилната заштита предвидуваше ЈНА да остане примарна воена сила на фе-

¹⁰ Strategija oružane borbe, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO), Beograd, 1983, str. 154.

¹¹ Dr N. Thomas and K. Mikulan. The Yugoslav Wars: Slovenia and Croatia 1991-1995. Osprey Publishing, 2006, p.11

дерацијата, да го прими почетниот удар од непријателот, додека ТО преку герилски дејствија да го исцрпи и принуди непријателот да се повлече од територијата на СФРЈ.

Бидејќи војската е продолжена рака на политиката, така и ЈНА беше дел од политиката на водењето на државата односно ширењето на идеологијата на Комунистичката Партија на Југославија. Сојузот на Комунистите на Југославија - СКЈ, со измените на Уставот во 1974 година станува составен дел од ЈНА.¹² Земајќи во предвид дека скоро сите старешини на ЈНА се и членови на СКЈ со посебно одредени задачи без разлика на која воена функционална должност се наоѓа, допринесува за зголемување на слабостите во функционирањето на ЈНА како одбранбена професионална сила која варира во зависност од политичките варијации во државата.

Со влошувањето на политичката состојба во 80'-тите на дваесеттиот век, како во другите општествени сфери тензиите растеле и помеѓу ЈНА и ТО. Основната грижа на Југословенската Централна Власт била можност за републиките да се отцепат од Југословенската федерација. Со смртта на Југословенскиот Врховен Командант Јосип Броз Тито во 1980 година, беше означен почетокот на крајот на 6 деценискиот историски развој на ЈНА. Тоа се почувствува уште во 1981 година, кога целата Косовска ТО вклучувајќи 130,000 луѓе биле разоружени со цел да Косовските Албанци да немаат пристап до оружје, а со што се претпоставувало дека ќе се намали можноста Албанците со оружје да се кренат против актуелната власт. Следните години ја покажаа вистинската слабост и големите разлики меѓу ЈНА и ТО, за да се намали постојниот јаз, до 1988 година ЈНА ги абсорбирала сите ТО во поддршка на тезата за превенција од отцепување и осамостојување на републиките од федерацијата.

Армиските формации создадени согласно измените од 1974 година добија своја нова димензија и физиономија во 1988 година кога се трансформираат во Воени Единици. Тоа што е многу значајно за овие воени единици е фактот што тие не кореспондираат со границите на постојните републики и на тој начин републичките локални власти неможе да ги контролираат само сопствените вооружени единици. Ваквата политика на организирање одела во правец на поддршка на планот за спречување од отцепувањето на републиките.

¹² Vukšić, Dragan. JNA i raspad SFRJ Jugoslavije, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, str. 104.

Иако ЈНА важеше добро опремена и обучена воена сила, сепак политичките турбуленции во југословенската држава значително ја намалиле нејзината моќ. И покрај сите обиди ЈНА да биде носител на зачувување на Југословенството евидентна била појавата, во 90'-тите години со оглед на се појасното отцепување на Словенија и Хрватска од федерацијата, многу честа била појавата припадниците на ЈНА од не српска и црногорска националност да ја напуштаат ЈНА, со цел да избегнат братоубиствена војна. Слична била состојбата и со офицерскиот кадар при што за да ја обезбеди лојалноста кон ЈНА во Март 1991 година генерал Благоје Ацич, во својство на Началник на Генералниот Штаб на ЈНА ги отпушта сите генерали и офицери кои не биле од српско или црногорско етничко потекло. Таквата акција придонесе, кон крајот на 1991 година ЈНА да остане со чисто српско и црногорско раководство. Големите политички, етнички, јазични, културни и други разлики меѓу дотогашните југословени излегоа нагло на површина. Токму поради тоа иако ЈНА била етнички почиста и по компактна сепак многу од нејзините раководни структури се колебале да влезат во директен вооружен судир, а со цел да се сочуваат делови од Словенија и Хрватска во сеуште постојната федерација. Ваквата ситуација налагала од Белград да бидат одобрени испраќања на повеќе воени единици, за таа цел. Но исто време опасноста од бунтовништво од внатре во Косово и Војводина морало да се минимизира. Ваквата воено политичка состојба во ЈНА дополнително била обременета и со опаѓањето на популарноста на комунизмот во Источна Европа така што офицери на ЈНА не сакале да служат во Армија која го преставувала и заштитувала комунистичкиот режим. Еден таков чин било и симнувањето на црвената значка симболот на комунизмот од капите и бецовите на припадниците на ЈНА на 16 Октомври 1991 година. Ова било само симболичен обид за намалување на надолниот пад на ЈНА, бидејќи тој продолжил и во наредниот период, со што значително се намали ефикасноста.

Како растеше национализмот во републиките, дополнително се осигура падот на ЈНА со нивните програми за формирање на републички Армии, департизација и деполитизација на ЈНА. На ваквите политички притисоци од републиките врховното раководство на ЈНА се најде немоќно, бидејќи за краток временски период се соочуваат со контрадикторни политички одлуки. Состојбата дополнително се комплицирала со измените на Правилата за служба во ЈНА, особено во член 13, став 1. Првобитната формулација гласела: „Лицата на служба во вооружените сили задолжително треба да работат на спроведување на политиката на

СКЈ во единиците, установите и општествено-политичките и други установи, како и во средините во кои живеат“. Подоцна, овој став бил изменет и гласел: „Лицата на служба во вооружените сили должни се доследно да ги толкуваат и спроведуваат политиките на државните органи на СФРЈ“.¹³ Меѓутоа ваквата измена само ја продолжила конфузната политика на водење на државата во вооружените сили на ЈНА. Од друга страна пак военото раководство продолжило да го држи стариот став дека СКЈ нема да излезе од составот на ЈНА¹⁴, што дополнително внесувало конфузија кај старешините, а со тоа и ефикасноста во работата.

Нов удар за ЈНА претставувал актот кога локалните единици на Словенците и Хрватите го заплениле вооружувањето од магацините на ЈНА. И додека со децении се тврдеше дека ЈНА се подготвуваше да се бори против НАТО и сојузниците на Варшавскиот Пакт, се покажа дека таа не била ниту одблиску подготвена да се справи со цивилна војна однатре.¹⁵

Имајќи го предвид фактот дека сите старешини на ЈНА биле членови на Коминистичката партија, после 14-от Конгрес на СКЈ, кога партијата се распуштила, моралот и ефикасноста на работата на старешините опаднал што била уште една од причините за многумина од нив да ја напуштат армијата.

Доколку го следиме ставот дека војската е продолжена рака на политиката, несомнено ќе се согласиме дека и ЈНА беше еден од елементите на политиката на СФРЈ. Она што е значајно при распадот на СФРЈ и разнебитувањето на ЈНА, е фактот дека Генералниот Штаб на ЈНА и Политичкото раководство на СФРЈ не можеа да се договорат околу тоа како ЈНА да реагира во услови на внатрешен конфликт и политичка криза.

ЕКОНОМСКИ ЕЛЕМЕНТ

Идеалот за братство и единство меѓу сите народи и народности во југословенската федерација кој што долги години се форсираше како една од најголемите придобивки од народно ослободителната борба требаше на да се соочи покрај другото и со разликите во економската

¹³ Simić, Milosav. *Reforme političkog sistema i njihov uticaj na dogradnju opštenarodne odbrane*, Vojno delo, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1990, 3-4, 106.

¹⁴ Vukšić, Dragan. *JNA i raspad SFR Jugoslavije*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, str. 110.

¹⁵ Dr N Thomas and K Mikulan. *The Yugoslav Wars: Slovenia and Croatia 1991-1995*. Osprey Publishing, 2006 p.11

кондиција на југословенските републики и покраини. Така додека едни републики кои се повеќе индустриски развиени и имале повеќе контакти со Западот како Хрватска и Словенија мораа да донираат за помалку развиените републики како Црна Гора, Македонија и Косово. Нивната намера била да добијат поголема контрола врз заработувачката добиена од странските партнери, но затоа се вознемирувале од федералните обврските кои им биле наметнувани. Од средината на 60'-тите години, со предвидените економски реформи и изложеноста на светскиот пазар била зголемена економската нееднаква развиеност во федерацијата.¹⁶ Во корелација со политичката и воената состојба во југословенската држава во текот на 80'-тите била и економската состојба. Драстично растеле странските долгови, така што Меѓународниот Монетарен Фонд – ММФ, нудел дополнителни пакети како итни кризни мерки, при што ги убедувајќи републиките да ги прифатат како одговор на економската криза. Во економски поглед ослабената федерална држава имала големи проблеми во собирањето на данокот од побогатите републики и нивна дистрибуција до послабо развиените составни единици на федерацијата. Ова беше причината за застој во завршувањето на веќе започнатите објекти, за кои федерацијата, по законска основа, имаше обврска да инвестира во нивното довршување и пуштање во работа.¹⁷ Освен тоа, евидентен беше и падот на животниот стандард на населението, што во прв ред беше резултат од спроведената девалвација на динарите, во два наврати, во текот на 1971 година.¹⁸ Покрај ваквите економски движења нормално било да дојде и до бројни други промени во економската и социјалната сфера во југословенската федерација. Југославија благодарение на нејзината дотогашна унитарност и интегритет имала специјален пристап до Западните кредити со чија помош била одржувана економијата. Во името на спроведување на економски реформи во текот на 80'-тите ММФ се обидувајќи да ја поврати контролата на федералните институции и да ја ослабе позицијата на побогатите републики на вето со цел да се спроведат економските реформи. И покрај сите обиди на меѓународните институции да ја заздрават економската состојба на крвката федерација внатрешната економска криза ескалираше веќе во почетокот на 80-те години. Југославија престана да постои како единствен еко-

¹⁶ Chandler, David. *Western Intervention and the Disintegration of Yugoslavia, 1989-1999*, <http://www.davidchandler.org/pdf/chapters/Disintegration%20of%20Yugoslavia%20chapter.pdf>

¹⁷ *Стенографски белешки*, мај 1971, Собрание на СРМ, Скопје, 1971, 60.

¹⁸ *Стенографски белешки*, март 1972, Собрание на СРМ, Скопје, 1972, 152.

номски простор. Околу 2/3 од производите произведени во републиките и покраините не ја поминуваа внатрешната граница. За размена беше наменето само 1/4 од вкупното производство.¹⁹ Економската нестабилност на федерацијата се изразуваше преку високиот степен на задолженост на стопанството, во земјата и странство. Тоа беше периодот кога напластените проблемите, кои порано се решаваа со надворешно задолжување на земјата, испливаа на површина, долговите требаше да се вратат, а средства немаше.²⁰

Во југословенската федерација, хаотична политичка, воена и економска состојба, биле повод за штрајкови, демонстрации и митинзи, на социјална основа. Со цел да се направи економски преглед на долговите на федерацијата, а во таа смисла на секоја република одделно во поглед на задолженоста кон странските и домашните субјекти биле правени опсежни анализи. При тоа била формирана комисија од стручни лица со основна задача, по пат на анализа да се утврди во кој правец треба да се менуваат постоечките односи во стопанството. На чело на комисијата, бил Сергеј Крајгер,²¹ а во која партиципирал и Киро Глигоров. Предложената економска реформа во стопанството од оваа комисија предизвикала процес на дезинтеграција на економскиот систем на државата. Нестабилноста во економијата станала дополнителен фактор за заостанувањето во Југославија, свесно се поттикнуваше инфлацијата на динарите, прекумерното задолжување и шпекулациите, што на крајот резултирало со недостатокот од стоки, сировини, стагнацијата во инвестирањето и производството, стагнација во вработувањето, пропратена со енормно зголемување на бројот на невработените.²²

Бидејќи претходните обиди за излез и спас од економската криза во Југославија немаа ефекти последен обид бил направен во 1988/89 година. Преку формирање на институционални основи на интегрален пазар, развивање и коегзистенција на разни форми на сопственост, форсирање на претприемачката и менаџерската функција на директо-

¹⁹ Guskova, Jelena. *Istorija jugoslovenske krize (1990-2000)*, kniga I. „M“, Beograd, 2003, 86.

²⁰ Korošek, Konrad. *Prvi pucanji u SFRJ (Sećanja na početak oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj)*, Dan Graf, Danas, Beograd, 2005, 19.

²¹ Сергеј Крајгер (1914-2001), револуционер, политичар. Учесник во НОВ, член на ЦК СКЈ, гувернер на Народната банка на Југославија, потпретседател на СИС, член и претседател на Претседателството на СФРЈ. Во негова чест Комисијата го доби и името, Крајгерова комисија.

²² Јанчева, Љубица. Последните години со СФРЈ,

рите и сл.,²³ се челело да се спаси економскиот систем. Следејќи ги состојби во Македонија можеме да кажеме дека повеќе параметри укажуваа на економската заостанатост. За тоа сведочеа забавениот пораст на индустриското производство, слабата енергетска состојба пропратена со секојдневни рестрикции, кои пак директно влијааа на производствениот процес и на извозот, неповолната состојба во динарската и девизна ликвидност помеѓу стопанските субјекти и банките, што доведуваше до забавено, отежнато и нередовно исплаќање на платите на вработените. Економската немоќ предизвикуваше и забавен обрт на средствата, зголемување на залихите на готови производи, пред се земјоделските, намалување на цените на овие производи, енормно зголемување на цените на дефицитарните производи или сировини, така што нивното набавување стана економски неисплатливо.²⁴ Ако кон тоа се додаде и недоволната ефикасност кај органите на управата, кои беа задолжени да го заштитиуваат уставниот поредок, не е чудно што се појавиле кражби проневери и задоволството, додека социјалните проблеми кај работниците заострувале. Ако на таквата состојба се додаде и политичкиот фактор кој се обидуваа да го исполитизира и искористи незадоволството на работниците, во прв план поради ниските и нередовни плати, се добиваат елементи на класен судир и незадоволство од раководството на сите рамништа. На економски план последниот обид за спас на државата бил направен во 1989 година кога за претседател на СИС дошол Анте Марковиќ.²⁵ Основата на реформската програма, се состоеше во девалвацијата на динарот, а требало да се надминат и републичките тензии. Јазот меѓу југословенските републики и понатаму останал, федералната каса не се полнела бидејќи не бил наплаќан данокот на промет, Југословенскиот економски систем престана да функционира.

ИНФОРМАЦИСКИ ЕЛЕМЕНТ

Медиумите отсекогаш биле политички инструмент во комунистичките општества како Југославија, служејќи за пренесување на ставовите на власт. Ова било во ред се додека медиумите служеле за спроведувањето на политиките насочени кон сплотување на народите на Југославија во духот Титовото „братство и единство“. Меѓутоа, по распадот на Југославија, медиумите во новоформираните републики не функциони-

²³ Исто, 62

²⁴ Јанчева, Љубица. Последните години со СФРЈ

²⁵ Лалков, Милчо. Югославия (1918-1992)....., 230.

раа како инструменти за објективно информирање на јавноста, туку беа ставени во служба на зајакнување на поддршката за политичките ставови и одлуки на нивните национални раководства.²⁶

Водечка улога во известувањето во поранешната Југославија беа републичките медиуми. Немаше официјална федерална ТВ станица. Информирањето се вршеше преку републичките ТВ станици и пишани медиуми, кои ги пренесуваа ставовите и на федералната власт, но сепак доминирале информациите од републичките медиуми. Како што растеле аспирациите за отцепување на републиките така се контролирале медиумите кои биле единствен извор да се пренесат етничките ставови. Републичките политички лидери успешно ги користеле медиумите за манипулација со колективната меморија на своите сограѓани. Оваа медиумска војна на комунистичките републички партии со време прерасна во масовна медиумска етничка војна. На овој начин медиумите ја изгубија известувачката професионална улога и станале акцелератор на конфликтот. Како што растела политичката моќ на републичките власти, тие ги менувале и поставувале медиумските авторитети со цел да се емитуваат програми во име на етничкиот интерес и давање на поддршка на етничките политички лидери.

За илустрација: „Во Октомври 1991 година, Српската ТВ станица објавува вест како Првославен Свештеник е претепан од Хрватските сили. Истиот ден, Хрватска ТВ станица објавува вест дека Католички Свештеник е претепан од Српските сили. Но ниту една ТВ станица не ја емитува веста истовремено, иако двата настани биле вистинити. Сараевска ТВ станица ги емитува вестите од двете ТВ станици. Во првите минути од емитувањето за веста дека Првославен свештеник е претепан, гледачи протестираат со јавување во ТВ станицата и ја нарекуваат Сараевската ТВ станица „Четничка“ телевизија! По објавувањето на веста за претепувањето на Католичкиот свештеник, повторно гледачи протестираат со јавување во ТВ станицата и ја нарекуваат „Усташка“ телевизија.“²⁷

Медиумите како составен дел на државата е единственото нешто што локалните лидери на новоформираните држави можеа беспрекор-

²⁶ Bennett, Christopher. How Yugoslavia's destroyers harnessed the media. Frontline. (<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/karadzic/bosnia/media.html>)

²⁷ Pejic, Nenad. Media's responsibility for the war in former Yugoslavia. Center for European Studies, University of Trier. 1998

<http://www.unirier.de/fileadmin/forschung/ZES/Schriftenreihe/031.pdf> (пристапено на 20.12.2013)

но да го контролираат. Затоа информациската војна беше најексплоатирана, пред се за постигнување на две цели: Првата е обезбедување на меѓународна поддршка, како од институциите, така и од дијаспората. Втората е масовно контролирање на населението за исполнување на политичките агенди. Бидејќи имаше неколку алтернативни извори на информации, она во што просечниот Југословен веруваше, речиси целосно зависеше од она што нивните медиуми го кажуваа. Уште пред да се чујат првите истрели, медиумите веќе беа во војна и новинарите кои намерно ги разгореа страстите на национална омраза носат голема одговорност за конфликтот.

ЗАКЛУЧОК

Историјата на распаѓот на Југославија и последователната трансформација на државите од регионот покажува дека безбедносното окружување на Балканот може да се разбере само преку систематска анализа на четирите носечки инструменти на моќта: политика, информации, војска и економија. Политичките поделби, партизираната војска, економската нерамнотежа и манипулираните медиумски наративи беа основата врз која се развија кризите од 1990-тите години. Овие фактори не дејствуваа изолирано, тие беа во корелација со дипломатските слабости, засилени од информациската манипулација, воената инструментализација која ја одразуваа политичката криза и од економските неуспеси кои ја уништуваа социјалната кохезија.

Современиот Западен Балкан се соочува со нови, но во својата суштина слични предизвици како оние од минатото. Иако денес нема класични вооружени конфликти, нерешените билатерални и етнополитички спорови, хибридните закани и економската ранливост ја потврдуваат релевантноста на DIME-приодот (Diplomacy, Information, Military, Economics), како интегрирана аналитичка рамка. Како што покажува историското искуство, изолирани интервенции не генерираат долгорочна стабилност: дипломатски договор без економска поддршка е кршлив, воена стабилизација без информациска резилентност останува површна, а економски развоен план без политичка доверба останува нецелосен и нефункционален.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Miodrag Zečević. Početak kraja na tajnoj sednici, „Večernje novosti”, Beograd. 1999. 13.
- Љубица Јанчева. Последните денцении.
- Milan Milajkovski. и Vesela Radovoc. Istine i zablude о Jugoslovenskoj Narodnoј Armiji u Raspadu Jugoslavija, 2011. стр.6
<http://kpolisa.com/KP15/PDF15/kp15-I-1-Mijakovski-Radovic.pdf>
- Надежда Цветковска. Политичките партии во парламентарните изборни борби во вардарскиот дел на Македонија (1919-1929), Скопје 2004.
- Новица Велјановски. Македонија 1945-1992.
- Крсте Црвенковски. и Мирче Томовски. Заробена вистина.
- Strategija oružane borbe, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (SSNO), Beograd, 1983.
- N. Thomas and K. Mikulan. The Yugoslav Wars: Slovenia and Croatia 1991-1995. Osprey Publishing, 2006.
- Dragan Vukšić. JNA i raspad SFRJ Jugoslavije, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006.
- Milosav Simić. Reforme političkog sistema i njihov uticaj na dogradnju opštenarodne odbrane, Vojno delo, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1990, 3-4.
- Chandler, David. Western Intervention and the Disintegration of Yugoslavia, 1989-1999.
<http://www.davidchandler.org/pdf/chapters/Disintegration%20of%20Yugoslavia%20chapter.pdf>
- Стенографски белешки*, мај 1971, Собрание на СРМ, Скопје, 1971.
- Стенографски белешки*, март 1972, Собрание на СРМ, Скопје, 1972.
- Jelena Guskova. Istorija jugoslovenske krize (1990-2000), kniga I. „M“, Beograd, 2003.
- Konrad Korošek. Prvi pucanji u SFRJ (Sećanja na početak oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj), Dan Graf, Danas, Beograd, 2005.
- Сергеј Крајгер (1914-2001), револуционер, политичар. Учесник во НОВ, член на ЦК СКЈ, гувернер на Народната банка на Југославија, потпретседател на СИС, член и претседател на Претседателството на СФРЈ. Во негова чест Комисијата го доби и името, Крајгеров комисија.
- Милчо Лалков. Југославија 1918-1992
- Christopher Bennett. How Yugoslavia's destroyers harnessed the media. Frontline.
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/karadzic/bosnia/media.html>
- Nenad Pejic. Media's responsibility for the war in former Yugoslavia. Center for European Studies, University of Trier. 1998.
<http://www.unirier.de/fileadmin/forschung/ZES/Schriftenreihe/031.pdf>.

